

ЄІ І ОАІ ОДАО²В ОА ДІ ҚІ І А²Е ДЄІ ЄІ АІ - АЕААЕ
 ОхАІІ ЕЕ²А І АДАНОДАООААЕУІ І АІ ДЄІ ЕО

Досліджено науково-методичні підходи до оцінювання концентрації та рівня конкуренції на ринку перестраховування. Проведено аналіз конкурентного середовища функціонування учасників вітчизняного ринку. Запропоновано методуку оцінки концентрації перестраховального ринку, яка найбільш точно характеризує розподіл ринкової влади його учасників.

The article examines the scientific and methodological approaches to the assessment of concentration and competition on reinsurance market. The author has analyzed the competitive environment of national market functioning participants. The author has recommended the method of concentration reinsurance market estimation, which most accurately describes the market power distribution of its participants.

Конкуренція на перестраховальному ринку як іманентна складова ринкової економіки характеризує процес взаємодії та боротьби діючих на ньому компаній, потенційних партнерів і конкурентів, що спрямований на забезпечення найвигіднішої позиції для учасника на ринку, яка забезпечить йому можливість захисту від конкурентних сил або впливу на них із вигодою для себе і створить кращі умови для реалізації перестраховальних послуг. З огляду на зазначене виникає необхідність формування відповідних теоретико-методологічних підходів до оцінювання конкурентного середовища перестраховального ринку України з метою розрахунку концентрації та розподілу ринкової влади між його учасниками.

Дослідження теоретико-методичних проблем оцінювання конкурентного середовища страхового ринку здійснювали вчені-економісти: О. О. Гаманкова, В. Д. Бігдаш, А. М. Єрмошенко, Г. В. Кравчук, О. В. Козьменко та ін. Водночас відсутні наукові праці, присвячені методиці розрахунку концентрації на ринку перестраховування та її практичного застосування в сучасних реаліях.

Метою статті є дослідження науково-методичних засад оцінювання концентрації і рівня конкуренції та розроблення практичних рекомендацій щодо їх удосконалення.

Основними показниками, які застосовують для оцінювання конкурентного середовища ринку, є коефіцієнт ринкової концентрації (показник монополізації) та коефіцієнт ринкової конкуренції (індекс Херфіндала–Хіршмана). Однак ці коефіцієнти не застосовують на такому вагомому сегменті страхового сектору, як ринок перестраховування. Відтак, запровадження наявної методики визначення ринкової конкуренції на вітчизняному перестраховальному ринку є доречним і необхідним для відображення відповідних ринкових процесів та їхньої динаміки на ньому.

Концентрацію ринку можна обчислити різними способами, однак найпоширенішим способом її розраховують як суму часток найбільших учасників ринку [1, с. 195]:

$$CR_m = \sum_{k=1}^m O_k, \quad (1)$$

де CR_m – коефіцієнт концентрації m найбільших учасників ринку;

O_k – частка найбільшого учасника ринку;

m – кількість учасників.

Однак індекс концентрації не відображає розподілу часток як усередині груп найбільших фірм, так і за межами груп – між аутсайдерами, а відтак не сповна характеризує потенціал ринкової влади. Тобто, розрахунок цього показника, показуючи частку ринку, що належить певній групі компаній, не дає вичерпної інформації про інших учасників ринку, їхньої частки та кількості на ринку.

Другий показник, за допомогою якого оцінюють ступінь концентрації на ринку, є індекс конкуренції Херфіндаля–Хіршмана (*HHI*), котрий розраховують за формулою [2, с. 171]:

$$HHI = \sum_{i=1}^n S_i^2, \quad (2)$$

де S_i – частка i -го учасника ринку (як правило, продажі, активи тощо);

n – кількість учасників-продавців на ринку.

Індекс (*HHI*) обчислюють як суму квадратів часток усіх учасників ринку. Тобто, на противагу коефіцієнта концентрації, індекс Херфіндаля–Хіршмана подає інтегральні дані за частками всіх учасників ринку, а тому адекватніше оцінює ступінь монополії та рівень концентрації ринкової влади. Проте його складніше розрахувати, оскільки необхідно мати дані щодо ринкової частки всіх компаній.

При цьому максимальне значення індексу Херфіндаля–Хіршмана, яке дорівнює 10000, відповідає ситуації, коли одному продавцеві належить увесь ринок (за умови, що S_i виражена у відсотках і $S_i = 100\%$). При значеннях індексу, що наближаються до максимального, говорять про ринок доміантної фірми з конкурентним середовищем (*dominant firm with competition*). Тобто, максимальне значення індексу Херфіндаля–Хіршмана свідчить про монополізацію ринку однією компанією.

За умови, якщо представлено у нормованих частках, його значення також адекватно представляє кількість олігополістів і ступінь концентрації ринкової влади в «їхніх руках». Так, чим вищим є значення індексу, тим менше продавців на даному ринку, і навпаки. Зокрема, у США цей індекс використовують як індикатор в антимонопольній політиці уряду за такою шкалою [3]:

- 1) $HHI < 1000$ – простежується низька концентрація ринкової влади;
- 2) $1000 < HHI < 1800$ – ринок оцінюють як помірковано концентрований;
- 3) $HHI > 1800$ – ринок оцінюють як висококонцентрований.

Однак індекс Херфіндаля–Хіршмана не є адекватною характеристикою ступеня і якості монополії в усіх випадках. Зокрема, він не дає змоги виявити олігополію доміантної сукупності малих олігополістів з одним або двома великими конкурентами, що є олігополією, протилежною до олігополії ринку доміантної компанії з конкурентним середовищем.

У науковій літературі часто тривають дискусії стосовно того, за часткою якої кількості найбільших компаній доцільно оцінювати концентрацію ринкової влади. Так, у США розраховують показник частки чотирьох найбільших фірм конкретної галузі, у Німеччині про домінуюче становище фірм свідчить належність трьом компаніям половини всього ринкового обороту. За офіційними даними Нацком-фінпослуг, показники концентрації обчислюють за першими 3-ма, 10-ма, 20-ма, 50-ма, 100-ма та 200-ма страховиками. Однак при цьому не зазначені критерії, за якими визначають рівень монополізації страхового ринку. Цілкові інша методика наведена у Законі України «Про захист економічної конкуренції», відповідно до якої монополієм (домінуючим) вважають становище кожного з кількох суб'єктів господарювання, якщо стосовно них виконані такі умови:

- сукупна частка одного суб'єкта господарювання на ринку товару перевищує 35%;
- сукупна частка не більше ніж трьох суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 50%;
- сукупна частка не більш ніж п'яти суб'єктів господарювання, яким на одному ринку належать найбільші частки на ринку, перевищує 70%, і при цьому вони не доведуть, що стосовно них не виконані умови конкуренції, визначені Законом.

Відповідно до цього Закону ринкову владу розподіляють лише за 1-м, 3-ма і 5-ма учасниками, що не може надати вичерпної інформації про рівень монополізації на перестраховальному ринку.

Враховуючи, що вітчизняний ринок перестраховування є ринком олігополії доміантної сукупності малих олігополістів, визначальна у цьому контексті класифікація ринків Увільяма Шепарда за критерієм сукупної ринкової частки чотирьох підприємств-продавців [4, с. 222]:

- щільні/компактні ринки або ринки із щільною олігополією (*tight*);
- нещільні або просторі ринки (*loose*).

При цьому У. Шепард ринки з просторою олігополією вважає одними з ринків ефективної конкуренції. Класичні, або т. зв. ранні моделі олігополії, базовані на концепції сподіваних варіацій А. Боулі, яка передбачає, що кожен з учасників ринку при прийнятті стратегічних рішень у своїй поведінці виходить

із множини припущень (здогадів, гіпотез, очікувань) стосовно реакції конкурентів на певні зміни його власної поведінки, а тому важливо знати рівень концентрації 4-х, 8-ми або 10-ти найбільших компаній ринку для того, щоб реально оцінити ступінь впливу їхньої поведінки на умови функціонування ринку.

У табл. 1 представлено розраховані нами показники концентрації ринку перестраховування за обраними характеристиками для 4-х, 8-ми та 10-ти найбільших його учасників.

Таблиця 1

**Індекси концентрації ринку перестраховування за різними критеріями
(за станом на 01. 01. 2012 р.), %***

Ознака учасника ринку (частка від загальноринкового)	CR_4	CR_8	CR_{10}
Активи	22	39	46
Власний капітал	28	46	51
Гарантійний фонд	42	62	66
Страхові платежі	20	38	44
Обсяг страхових платежів, що передано у перестраховування	29	46	52
Отримані перестраховальні премії від резидентів	75	84	86
Отримані перестраховальні премії від нерезидентів	96	98	98
Перестраховальні виплати на користь резидентів	54	67	72
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	94	97	98

* Складено за даними страхового рейтингу «Insurance Top» за 12 місяців 2011 р.

Як видно з розрахунків, наведених у табл. 1, ступінь концентрації ринку перестраховування, розрахований за обраними критеріями, є різним. Зокрема, якщо розглянути рівень концентрації перестраховального ринку за фінансовими можливостями його учасників, то зазначимо такі закономірності: коефіцієнт концентрації CR_4 для перших чотирьох, CR_8 для перших восьми, CR_{10} для перших десяти найбільших перестраховиків на ринку найвищий за обсягами гарантійного фонду. Тобто, якщо частка перших чотирьох компаній за наведеним вище критерієм становить 42%, то перших десяти – 66%, а саме – більше половини ринку. Це свідчить, що ринок є високонцентрованим за обсягами гарантійного фонду учасників ринку перестраховування. Відтак, на ринку є незначна частка висококапіталізованих перестраховиків, фінансові можливості яких зможуть забезпечити гарантії виконання зобов'язань за перестраховальними договорами.

Розглянувши концентрацію ринку перестраховування за основними критеріями перестрахової діяльності, зазначимо, що найбільша концентрація для перших чотирьох, восьми та десяти найбільших учасників ринку перестраховування спостерігається за отриманими перестраховальними преміями від нерезидентів (96%, 98%, 98%) та здійсненими на їхню користь перестраховальними виплатами (94%, 97%, 98%). Доходимо висновку про досконалу щільність ринку зовнішнього перестраховування за Шепардом. Відповідно, частка 10-ти перестраховиків у зборі перестраховальних премій і перестраховальних виплатах становить близько 100%, тобто ці перестраховики забезпечують практично всю діяльність з перестраховування ризиків іноземних страховиків.

Дещо нижча, однак усе-таки висока, концентрація характерна для перестрахової діяльності з резидентами. Частка перших 4-х становить 75%, а 10-ти перестраховиків 86% у надходженнях премій від резидентів та 54% і 72% – у перестраховальних виплатах на їхню користь. Тобто ринок перестраховування за критеріями зовнішнього і внутрішнього перестраховування можна вважати згідно із Законом України «Про захист економічної конкуренції» високомонополізованим, адже частка п'яти учасників ринку перевищує 70%.

Проведемо розрахунки індексу Херфіндала–Хіршмана на ринку перестраховування, який, на відміну від коефіцієнта концентрації, характеризує розподіл ринкової влади між усіма учасниками ринку. У табл. 2 наведено значення індексу для всіх перестраховиків за різними критеріями.

Індекс Херфіндаля–Хіршмана на ринку перестраховування, розрахований за різними критеріями (за станом на 01. 01. 2012 р.)*

Ознака ринку	ННІ
Активи	323,0
Власний капітал	406,0
Гарантійний фонд	778,0
Страхові платежі	326,0
Обсяг премій, переданих у перестраховування	490,0
Перестраховальні премії, отримані від резидентів	4111,0
Перестраховальні премії, отримані від нерезидентів	8987,0
Перестраховальні виплати на користь резидентів	1569,0
Перестраховальні виплати на користь нерезидентів	7577,0

* Складено за даними страхового рейтингу «Insurance Top» за 12 місяців 2011 р.

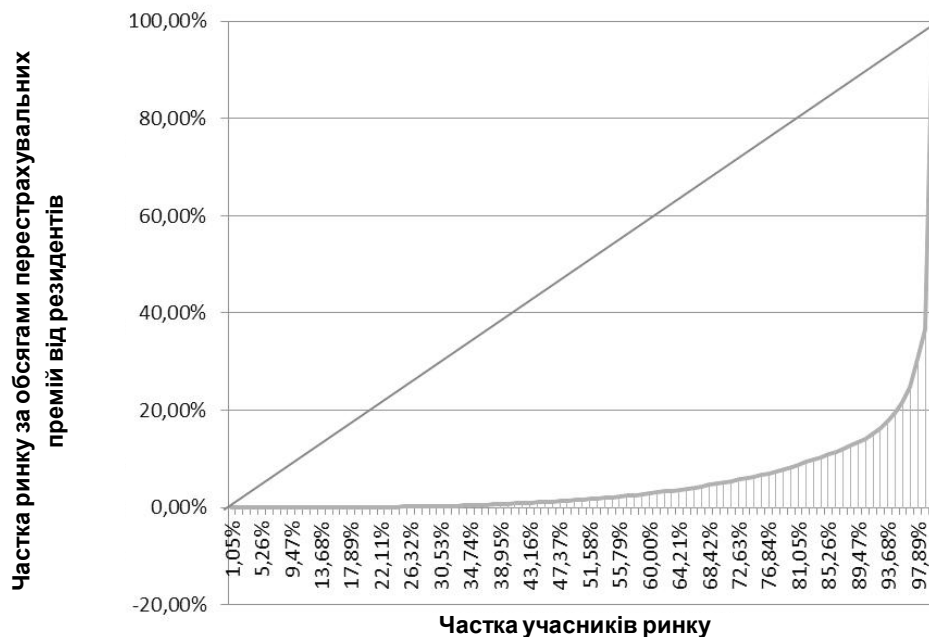
Дані таблиці підтверджують значну концентрацію ринку за основними показниками перестрахової діяльності. Так, за індексами *ННІ*, розрахованими за показниками, що характеризують саме перестраховальну діяльність, ринок перестраховування є висококонцентрованим, що означає наявність монопольної групи перестраховиків на вітчизняному ринку. Зокрема, *ННІ* за отриманими перестраховальними преміями не перевищує 1800, а це свідчить про низький рівень конкуренції на ринку. Цей факт підтверджує нашу думку про те, що *ННІ* недостатньо для визначення реальної структури ринку перестраховування за якісними критеріями учасників ринку, який є ринком олігополії домінантної сукупності малих олігополістів. Водночас, якщо оцінювати за показниками у наведеній вище шкалі, що визначають рівень капіталізації перестраховиків, ринок перестраховування є неконцентрованим та конкурентним, оскільки *ННІ* не перевищує 1000.

Розраховані значення індексу Херфіндаля–Хіршмана дають змогу підтвердити тезу, що на вітчизняному ринку перестраховування існує олігопольна структура перестраховальної діяльності стосовно нерезидентів.

Зазначимо, що індекс Херфіндаля–Хіршмана через свою чутливість до зміни ринкової частки учасника може тільки побічно свідчити про величину економічного прибутку, отриманого від монопольної влади на ринку. Інформативним показником міри розподілу певної ознаки між об'єктами є індекс Джині, значення якого зручно представляти графічно за допомогою кривої Лоренца [2]. Індекс відтворює інформацію, що відображає крива Лоренца, характеризуючи різницю між фактичним розподілом змінної та гіпотетичним станом, у якому ця змінна має рівномірний розподіл, тобто у гіпотетичному стані всі учасники ринку перестраховування перебувають у рівному становищі, що дорівнює нульовому значенню індексу. Концентрація є повною, коли значення змінної припадає на одного учасника ринку, а значення індексу Джині у такому випадку – 100%.

Індекс Джині, який дає змогу відстежити динаміку нерівномірності розподілу показника сукупно на різних етапах, часто наводять без опису угруповання сукупності. Відповідно, чим на більшу кількість груп поділена одна й та сама сукупність, тим вищим для неї буде значення коефіцієнта Джині. Крива Лоренца графічно відображає нерівномірність розподілу певної ознаки, й у випадку використання цієї кривої для дослідження концентрації ринку показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою, що обчислюють з акумульованими сумами, від найдрібніших до найбільших компаній.

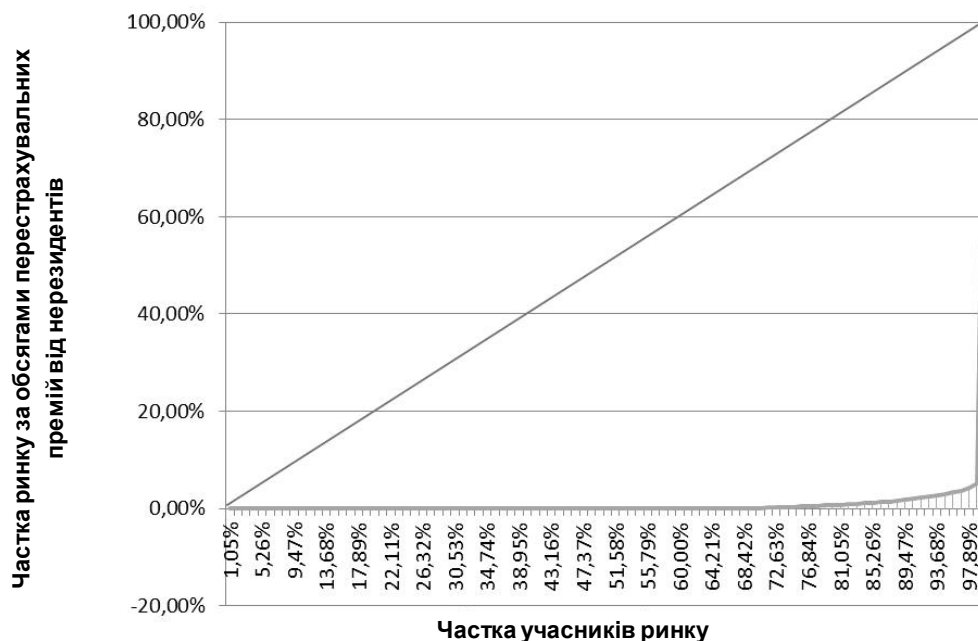
Індекс Джині чисельно дорівнює площі фігури під кривою Лоренца (заштрихована ділянка на рис. 1–4). При цьому на горизонтальній осі відкладають акумульовану частку учасників ринку, а на вертикальній – частку ринку за відповідною ознакою.

Рис. 1. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних премій, отриманих від резидентів на вітчизняному ринку

Як свідчить рис. 1, у 20% найменших учасників ринку перестраховування сконцентровано лише 0,05%, 40%—0,79%, 80%—8,37% усього обсягу отриманих перестраховальних премій від резидентів, а на 20% найбільших компаній припадає майже 91% усіх надходжень премій від резидентів.

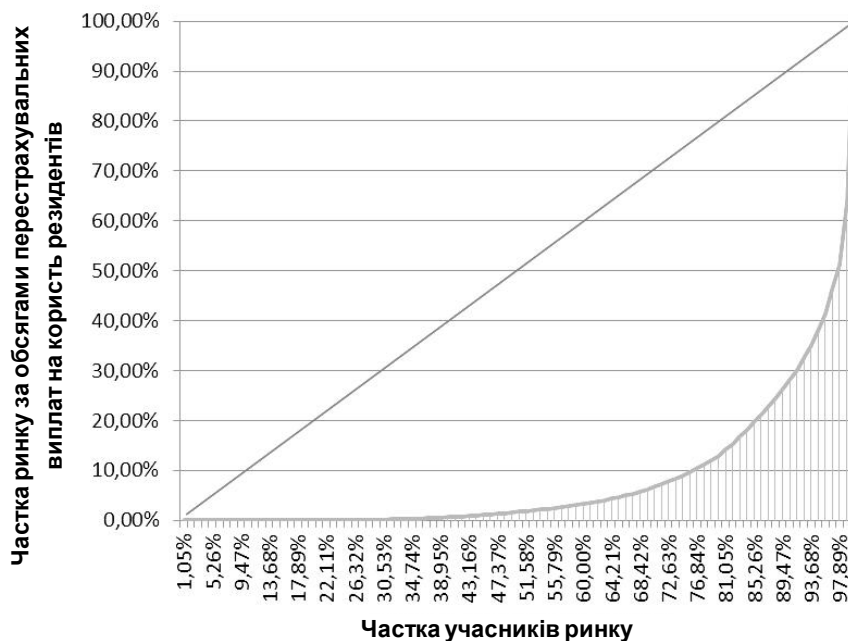
Аналогічна ситуація, але зі ще більшим ступенем концентрації, характерна для ринку найменших учасників за отриманими перестраховальними преміями від нерезидентів. Із рис. 2 видно, що на 80% малих учасників ринку перестраховування припадає лише 0,68% надходжень усього обсягу перестраховальних премій від нерезидентів, а на 20% найбільших компаній припадає 99% усіх перестраховальних премій від нерезидентів.

Рис. 2. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних премій, отриманих від нерезидентів

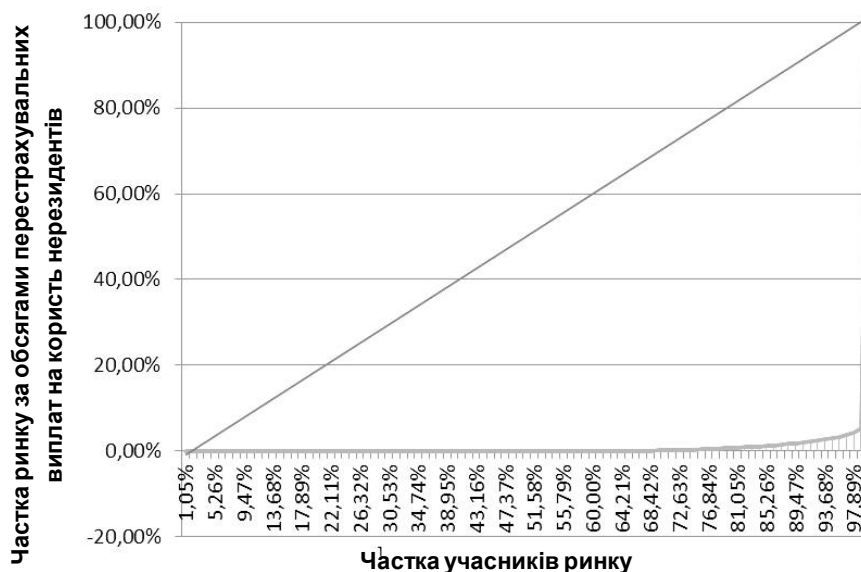
Схожа динаміка, з високим ступенем концентрації, характерна для ринку найменших його учасників за обсягами перестраховальних виплат на користь нерезидентів (рис. 3).

Дані рис. 3 ілюструють такі тенденції: у 20% найменших учасників ринку перестраховування сконцентровано лише 0,001%, 40%—0,58%, 80%—12,96% усього обсягу перестраховальних виплат резидентам компаній-учасників ринку перестраховування. І лише на 20% найбільших компаній припадає майже 87% усіх обсягів перестраховальних виплат резидентам.

Рис. 3. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних виплат на користь резидентів

Крива Лоренца, проілюстрована на рис. 4, підтверджує наші висновки за результатами попередніх розрахунків коефіцієнтів монополізації та ринкової конкуренції. Відповідно, у 20% найменших учасників ринку перестраховування сконцентровано лише 0,001%, 40%—0,005%, 80%—0,12% усього обсягу перестраховальних виплат, здійснених нерезидентам. Разом із тим, на 20% найбільших компаній припадає майже 99% усіх обсягів перестраховальних виплат на користь нерезидентів.

Рис. 4. Крива Лоренца, що відображає концентрацію перестраховальних виплат на користь нерезидентів

Отже, з аналізу нерівномірності розподілу і концентрації учасників ринку перестраховування за певними критеріями зробимо висновок, що вітчизняний ринок перестраховування має ознаки наявності домінантної групи малих компаній, за помірної концентрації ринкової влади «в руках» цієї групи за загальними ознаками компаній-учасників цього ринку. При цьому за показниками, що характеризують власне перестрахову діяльність, ринок є висококонцентрованим, а відтак монопольним, а саме на ньому простежується наявність монопольної групи великих компаній, які сконцентрували у себе більше 90% перестрахової діяльності.

З одного боку, високий рівень концентрації на перестраховальному ринку свідчить про: більшу довіру з боку страховиків до потужних перестраховиків, які сконцентрували значні обсяги ресурсів; можливості залучення коштів для здійснення інвестицій в національну економіку; зростання стійкості великих перестраховиків до прояву кризових явищ; забезпечення гарантій виконання зобов'язань за договорами перестраховування та формування належного рівня іміджу і репутації на світовому ринку перестраховування. З іншого – домінування на ринку великих перестраховиків дає змогу приймати на відповідальність значні ризики, отримуючи високі прибутки, що в період кризи може призвести до втрати контролю над ризиками неплатоспроможності; надмірна ризиковість великих перестраховиків за договорами перестраховування менш контрольована з боку національних наглядових установ, що негативно позначатиметься в майбутньому на їхній фінансовій стійкості та ефективності функціонування вітчизняного ринку перестраховування.

Для точнішого оцінювання конкурентного середовища перестраховального ринку і визначення стратегічної ринкової поведінки його учасників пропонуємо застосування, крім зазначених вище показників ринкової концентрації та конкуренції, індексу Джині й графічного зображення результатів за допомогою кривої Лоренца, оскільки саме цей показник характеризує нерівномірність розподілу певної ознаки й показує взаємозв'язок між часткою компаній на ринку і часткою ринку за певною ознакою.

Література

1. *Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України : теорія, методологія, практика : моногр. / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.*
2. *Гальперин В. М. Микроэкономика : в 2-х т. / В. М. Гальперин, С. М. Игнатьев, В. И. Моргунов ; [общ. ред. В. М. Гальперина], Т. 2. – СПб. : Экон. школа, 1999. – 346 с.*
3. *Baye Michael. Managerial Economics and Business Strategy. 6 New York / Michael Baye. – NY : McGraw-Hill Irwin, 2007.*
4. *Тарасевич Л. С. Микроэкономика / Л. С. Тарасевич, П. Л. Гребенщиков, А. И. Леусский. – М. : Юрайт Издат, 2003. – 560 с.*